

“BALDOG‘ MILLIY ZARGARLIKNING NAFIS MEROSI.

Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi ilmiy hodimi

Xusainova Muhabbat.

Annotatsiya

Ushbu maqolada baldog‘ning o‘zbek zargarlik san‘atidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Baldog‘ turmush qurish va unashtirilganlik ramzi bo‘lib, sevgi, sadoqat va oila timsoli sifatida qadrlanadi. Maqolada uning turlari, materiallari, tanlash mezonlari hamda narxiga ta‘sir qiluvchi omillar haqida ma‘lumot beriladi. Shuningdek, baldog‘ning qadimiy ildizlari, zargarlik usullari va zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari ham bayon etilgan.

Baldog‘ (zargarlikda) — o‘zbek milliy zargarlik san‘atining o‘ziga xos, nafis va qadimiy turlaridan biri bo‘lib, asosan quloqqa taqiladigan zirak shakllarini anglatadi. Bu san‘at o‘zining murakkab texnikasi va badiiy bezaklari bilan ajralib turadi. Baldog‘ san‘ati haqida asosiy ma‘lumotlar. Tarixiy ildizlar: Baldog‘lar qadimdan o‘zbek ayollari libosining ajralmas qismi bo‘lib, Samarqand kabi tarixiy shaharlarda zargarlik san‘atining rivojlangan namunasi sifatida yuzaga kelgan. Tuzilishi va shakli. Zamonaviy va an‘anaviy uslubdagi baldog‘lar silliq, nafis va estetik shakllarga ega bo‘ladi. Ular allergiya chaqirmaydigan materiallardan yasilib, kundalik va kechki liboslar bilan uyg‘unlashadi. Zargarlik usullari: Baldog‘lar yasashda zarb berish, bosma, shabaka (ochiq naqshli) va toshqotirish texnikalaridan foydalaniladi. Zamonaviylik. Hozirgi kunda baldog‘lar ham an‘anaviy milliy uslubda, ham zamonaviy dizaynda (sirg‘alar) ishlab chiqarilmoqda. Qadimiy manbalarda baldog‘lar nafaqat ayollar taqinchog‘i, balki qilich yoki boshqa qurollarning dasta qismi (qilich baldog‘i) sifatida ham tilga olinadi. Baldog — bu asosan turmush qurganlik yoki unashtirilganlik belgisi sifatida taqiladigan uzuk. Qisqacha tushuntiraman: Ma‘nosi: sevgi, sadoqat va oila ramzi Qayerga taqiladi: ko‘pincha chap qo‘lning nomsiz barmog‘iga (ba‘zi davlatlarda o‘ng qo‘lga) Turlari: Oddiy nikoh uzugi (silliq) Toshli uzuk (masalan, brilliantli) Unashtiruv uzugi Tarixi: qadimdan odamlar bu barmoqdan yurakka

“sevgi tomiri” bor deb ishonishgan Materiallari: oltin, kumush, platina 1. Baldog nima va uning ma’nosi

Baldog — bu turmush qurish yoki unashtirilganlik belgisi bo‘lgan uzuk. U insonlar orasida sevgi, sadoqat va bir umr birga bo‘lish ramzi hisoblanadi. Qadimda odamlar bu uzukni yurakka bog‘liq tomir bor barmoq deb o‘ylab taqishgan Nikohdan keyin er-xotin bir-biriga baldog taqadi Bu “men bandman” degan ma’noni ham bildiradi Baldog shunchaki bezak emas, u ma’naviy ahamiyatga ega ramz Baldog turlari (eng ko‘p uchraydiganlari) Oddiy (klassik) baldog Silliq, bezaksiz Eng ko‘p ishlatiladi Hech qachon modadan chiqmaydi Toshli baldog Olmos, zirkon, safir kabi toshlar bilan bezatiladi Ko‘proq ayollar uchun Narxi toshga qarab oshadi Oq oltin baldog Zamonaviy va juda chiroyli Kumushga o‘xshab ketadi, lekin qimmatroq Juft (parniy) baldog Erkak va ayol uchun bir xil dizayn Faqat o‘lchami farq qiladi Qaysi materialdan bo‘ladi Baldog turli metallardan tayyorlanadi: Oltin – eng mashhur (585, 750 probali) Kumush – arzonroq variant Platina – juda qimmat va mustahkam Po‘lat (bijuteriya) – oddiy va kundalik variant Oltin uzuklar eng ko‘p tanlanadi, chunki ular chiroyli va uzoq xizmat qiladi . Baldog tanlashda muhim narsalar Juda qattiq yoki bo‘sh bo‘lmasin (barmoq o‘zgaradi) Juda og‘ir uzuk noqulay bo‘ladi Har kuni taqishga qulay bo‘lishi kerak

Dizayn oddiy bo‘lsa yaxshi (iliniq qolmaydi) Narxi nimaga bog‘liq Baldog narxi quyidagilarga qarab o‘zgaradi: Metall turi (oltin, kumush, platina) Oltinning probasi (585, 750 va h.k.) Tosh bor-yo‘qligi va kattaligi Dizayn (oddiy yoki dizaynerlik) Qayerga taqiladi Odatda chap qo‘l nomsiz barmoq Ba’zi davlatlarda o‘ng qo‘lda taqiladi Bizda ko‘pincha o‘ng qo‘lda ham taqishadi Zargarlik (Forscha: "Zargar" - "Oltin bilan ishlovchi ishchi") — badiiy hunarmandlik soxasi; oltin, kumush, mis, qalay kabi rangli metallardan zeb-ziynat buyumlari (taqinchoqlar), bezak buyumlari yasash kasbi. Zargarlar bezak buyumlari tayyorlashda qo‘yish, bolg‘alab (zarb berib) yasash, hallash (oltin va kumush suvi yuritish), o‘yib yoki bo‘rttirib naqsh yasash, bosma, zig‘irak, sovotkori, qolipaki, shabaka kabi usullardan keng foydalanadi. Qimmatbaho toshlar (gavhar, feruza, dur, hatsik va boshqalar)ga ishlov berib, Zargarlik buyumlari (bargak, bibishak, bilaguzuk, bozuband,

bozgardon, boldoq, buloqi, bo'yintumor, gajak, duotuzi, jevak, jig'a, zarkokil, zebigar Alisher Navoiyning "Xamsa" asariga ishlangan zarvaraq (Hiro, 1492—1493 yillar; xattot Sultonali Mashhadiy, muzahhib Mavlono Yoriy. Sankt-Peterburg Davlat xalq kutubxonasi qo'lyozmalar fondida saqlanadi). Zargarlik Tillaqosh (Toshkent, 1880-yil); Dalvarzintepadan topilgan bo'yin taqinchog'i (pektoral, mil. av. I asr) don, zulf, isirg'a, kokil, oyboldoq, osmatuzi, sanchok, tavq, tillabargak, tilla tuzi, tillaqosh, turunj, yaratilgan. Arxeologik topilmalar zargarlik qadimdan mavjudligini ko'rsatadi. Qadimgi Misr, Yunoniston, Eron, Xitoy zargarlari zargarlik buyumlari tayyorlashda marjon, nefrit, kahrabo va boshqalardan keng foydalangan. Yevropada, ayniqsa, roman va gotika davrida (XII asr—XV asrlar) zargarlik san'ati yuksak pog'onaga ko'tarilgan, zargarlikning yangi usul va uslublari vujudga kelgan. O'zbekiston Respublikasining ko'pgina muzeylarida saqlanayotgan topilmalar respublika hududida (Yunon-Baqtriya podsholigi, mil. av. III—II asr; Qadimgi Xorazm, asosan, mil. av. I ming yillik o'rtalaridan Xorazmda zargarlarning obrosi bo'lgan va hurmat qilingan) Zargarlik rivoj topganini ko'rsatadi. Buxoro, Samarqand, Toshkent, Xiva, Qo'qon, Shahrisabz va boshqa shaharlarda zargarlik rivojlangan. XIX asr oxiri XX asr boshida o'ziga xos ishlanishi, shakli, bezaklari, xususiyatlari bilan bir-biridan farq qilgan xilma-xil zargarlik buyumlari keng tarqalgan, ziynat buyumlari to'plamlari vujudga kelgan. Asrlar osha avloddan avlodga o'tib kelayotgan zargarlik san'ati XX asr boshlarida inqirozga yuz tutdi, xalq ustalarining soni qisqara boshladi. Ustalarga qimmatbaho xom ashyolardan foydalanishga yo'l qo'yilmadi. Zargarlik fikrlarida ijod qilgan usta zargarlar ish jarayonida asta-sekinlik bilan mavjud an'analardan yiroqlasha bordilar. Natijada ular tomonidan ishlab chiqarilgan buyumlarning shakl-shamoyili o'zgarib "eklektik" manzarani yuzaga keltirdi va ba'zi an'analarni butkul yo'qolishiga olib keddi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng zargarlik san'ati jonlandi. Qimmatbaho metall materiallardan foydalanishga imkon yaratildi. Ijod qilayotgan ustalar, asosan, 2 yo'nalishda: mahalliy zargarlik unutilib borayotgan, an'analarni qayta tiklash va an'anaviy zamonaviy uslubda zargarlik buyumlari yaratish ustida ijod qilmoqdalar. An'anaviy zargarlik buyumlari — tumorlar, isirg'alardan "uch ko'zacha", "oy boldoq", "er bidor", "qashqarboldoq" va b. yaratildi. Ustalardan

Dadamuhamedovlar sulolasi, G. Yoʻldosheva, R. Muhametshin, M. Nozirxonov, Sh. Nizomov, I. Olimov, G. Tosheva va boshqalar zargarlik anʼanalarini oʻrganish, rivojlantirish va yangi yoʻnalishlarni kashf etish borasida qator ishlarni amalga oshirdilar. Buxoro, Xorazm, Surxondaryo va boshqa zargarlik maktablarning ayrim chizgilari birbiriga uygunlashtirilib, yangi zamonaviy zargarlik buyumlari yaratilmoqda. A. Ulumbekovning "Ayol" (1998), "Afrika" (1999), "Baliqcha" (1999); E. Gostevning "Parvoz" (1998) asarlari, R. Muhametshin ijodiy namunalari ("Hayot daraxti", 1993; Bilaguzuklar: ilon shaklidagi bilaguzuk (Baqtriya, mil. av. III asr); soatli bilaguzuk (XX asr). "Togʻ irmogʻi", (2001) oʻzining bezakdorligi, tasvirining nozikligi hamda xalq sanʼatining mumtoz naʼmunalari asosida yaratilishi bilan farqlanadi. Hozirgi kunda usta — zargarlar bilan bir qatorda bir necha birlashmalar — "Fonon" va "Kumush" birlashmasi, "Hyp" davlat zargarlik markazi, "Musavvir", "Usta zoda" kabi markazlar ham ichki bozorni Z. buyumlari bilan toʻldirmoqda. Oʻzbekiston Badiiyot akadimiyasining tashabbusi bilan Toshkentda 2001-yil aprelda "Zargarlik — 2000", 2002-yil aprelda "Zargarlik — 2002" xalqaro koʻrgazmalari namoyishi oʻtkazildi.

Adabiyotlar

1. Ziyonet – Oʻzbek milliy hunarmandchiligi va zargarlik sanʼati haqida maqolalar www.ziyonet.uz
2. Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi – “Zargarlik”, “Baldogʻ”, “Boldoq” haqida umumiy maʼlumotlar www.ensiklopediya.uz
3. Google Scholar – Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar (zargarlik sanʼati boʻyicha) scholar.google.com
4. ResearchGate – Olimlar tomonidan yozilgan ilmiy ishlar va maqolalar www.researchgate.net